

КИЇВСЬКЕ ХРИСТІАНСТВО KYIVAN CHRISTIANITY

Том VIII

Навчально-дослідна програма
«КИЇВСЬКЕ ХРИСТІАНСТВО ТА УНІЙНА ТРАДИЦІЯ»

Український католицький університет
Філософсько-богословський факультет
Гуманітарний факультет

З благословення
Глави Української Греко-Католицької Церкви
Блаженнішого Святослава

Видання здійснюється
у рамках публічного проекту
«СОБОРНА УКРАЇНА ТА КИЇВСЬКА ТРАДИЦІЯ»
за жертовної підтримки українських меценатів

**«СЛОВО – ЖИВЕ Й ДІЯЛЬНЕ»
(Євр 4:12)**

**Біблійні дослідження, Захід і Схід:
підходи, виклики та перспективи**

за редакцією Галини ТЕСЛЮК

ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЛЬВІВ 2017

УДК 27-277(100)(082)
ББК Э37-2-503.11я43
С 483

«Слово – живе й діяльне» (Євр 4:12): Біблійні дослідження, Захід і Схід: підходи, виклики та перспективи / за ред. Г. Теслюк. – Львів: Видавництво УКУ, 2017. – 336 с. – (Серія «Київське християнство», т. 8).

ISBN 978-966-2778-90-8

Збірник містить доповіді, виголошені на міжнародній науковій конференції «Біблійні дослідження, Захід і Схід: підходи, виклики та перспективи», організованій Філософсько-богословським факультетом УКУ у Львові 19-20 вересня 2013 р. Авторами статей є науковці зі США, Італії, Ізраїлю, Німеччини, Греції, Словаччини, Білорусії та України. З огляду на спільну патристично-літургійну спадщину тлумачення Святого Письма в православних та східно-католицьких Церквах, дослідження у цій царині біблійного богослов'я мають перспективу знайти свій *Sitz im Leben* у відновлених богословських інституціях України.

Для біблістів, студентів богословських навчальних закладів та всіх, хто цікавиться дослідженням Святого Письма.

This volume contains selected proceedings of the International Biblical Conference “Biblical Studies, West and East: Trends, Challenges and Prospects”, 19-20 September 2013, hosted by the Faculty of Theology of the Ukrainian Catholic University. Over the past years many young Ukrainian theologians have obtained their academic degrees from world class universities. International in scope, the conference sought to stimulate scholarly enquiry, constructive dialogue and interactions between and among different Christian traditions with a special interest in the current condition and future prospects of Biblical scholarship in ecumenical perspective. It was our aim that young academics and senior scholars whether from the leading centers of Biblical studies or from emerging schools had a chance to respond to their colleagues' work in a professional and academic setting. As Ukraine stands at the crossroads of Eastern (Orthodox) and Western (Catholic and Protestant) theological worlds, the conference was particularly open to insights that reflect Ukraine's “nexus” position in Biblical Studies between Eastern and Western Christian traditions.

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Філософсько-богословського факультету УКУ
(протокол № 12 від 27 січня 2015 р.)*

*Організацію міжнародної біблійної конференції
«Біблійні дослідження, Захід і Схід: підходи, виклики та перспективи»
(Львів, 19-20 вересня 2013 р.)*

*та додрукарську підготовку Збірника здійснено
в рамках «Юдео-християнських студій» УКУ
за фінансової підтримки Джеймса Темерта*

ISBN 978-966-2778-90-8

© Український католицький
університет, 2017

ЗМІСТ

Передмова	7
Програма міжнародної біблійної конференції «Біблійні дослідження, Захід і Схід: підходи, виклики та перспективи»	11
Список скорочень.....	15
Розділ I	
Єврейський і грецький тексти Біблії	19
Емануель ТОВ	
<i>Розуміння тексту Святого Письма за шістдесят п'ять років після віднайдення сувоїв Мертвого моря</i>	<i>19</i>
Рафаїл ТУРКОНЯК	
<i>Острозька Біблія на тлі модерних наукових видань</i>	<i>33</i>
Петер ДУБОВСКИ	
<i>Історичні книги: Канон, текст, натхнення</i>	<i>49</i>
Володимир ЛУКІН	
<i>«Βασίλειον Ἱεράτευμα» (Вх 19:6a): Відображення впливу релігійно-політичної ситуації на перекладацькі нюанси в Септуагінті</i>	<i>67</i>
Галина ТЕСЛЮК	
<i>Кумранський Псалом 151 (11QPS^a 28:3-14): До питання текстуальної та канонічної проблематики</i>	<i>77</i>
Розділ II	
Юдейський контекст Нового Завіту	95
Райнгард НОЙДЕКЕР	
<i>Шлюб і розлучення: Фарисеї та Ісус у контексті ранньої равинської літератури</i>	<i>95</i>

Павлос Д. ВАСІЛАДІС <i>Ісус, Новий Завіт і священна тетраграма</i>	125
Любов ДУБКОВЕЦЬКА <i>Віддати Богові належне поклоніння: Ісус і Єрусалимський храм</i>	167
Мітчел Олександр ЕССВАЙН <i>Чи він збирається вбити себе? Добровільна самопожертва Ісуса й акеда у четвертому Євангелії</i>	187
Розділ III	
Сучасні методи та підходи в біблістиці	223
Юрій ЩУРКО <i>Вибрані аспекти сучасних досліджень листів апостола Павла</i>	223
Ігор КОНДРАТИШИН <i>Богословські та філологічні принципи біблійної герменевтики святого Августина</i>	239
Василь НОВАКОВЕЦЬ <i>На шляху типологічного тлумачення</i>	249
Михаїл САМКОВ <i>Основні підходи в теорії перекладу та їх значення для створення і вивчення перекладів Біблії</i>	268
Роман ОСТРОВСЬКИЙ <i>Аналіз герменевтичних моделей цілісності Старого і Нового Завітів</i>	279
Роман БІЛЯШЕВИЧ <i>Літературознавчі концепції М. Бахтіна в сучасних біблійних дослідженнях: Кон'юнктура та межі доцільності</i>	293
Інформація про авторів	302
Додаток	
Норберт ЛЬОФІНК <i>Розуміння Священного Писання</i>	305

ПЕРЕДМОВА

Сьогодні в Україні спостерігаємо зацікавлення богослов'ям та його суміжними дисциплінами, зокрема біблістикою. За останні два десятиліття багато молодих богословів здобули вищі вчені ступені в найкращих західноєвропейських університетах, і багато з них повернулися працювати в Україну. З ініціативи Філософсько-богословського факультету 19-20 вересня 2013 року в Українському католицькому університеті за фінансової підтримки фонду Джеймса Темертея в УКУ для біблійних досліджень відбулася міжнародна наукова конференція «Біблійні дослідження, Захід і Схід: підходи, виклики та перспективи», ставши доброю нагодою для зустрічі авторитетних дослідників і тих, хто лише починає займатися біблійними студіями.

Організатори цієї конференції мали за мету розглянути й обговорити сучасний стан біблійних досліджень як в Україні, так і за кордоном, створивши таким чином середовище плідного діалогу між українськими і закордонними фахівцями для обговорення актуальних проблем досліджень, інтерпретацій та викликів у сфері сучасної біблістики. Конференція послужила платформою для академічного спілкування між чільними науковцями і молодими фахівцями Східної Європи – отож тут зустрілися «джерела» і ті, хто їх цитує. Вона стала нагодою для дослідників представити своє бачення певних питань та окреслити перспективи біблійних студій в Україні. Особливістю конференції був її екуменічний характер. З огляду на спільну патристично-літургійну спадщину тлумачення Святого Письма у православних і східно-католицьких Церквах, дослідження у цій царині біблійного богослов'я мають перспективу знайти свій *Sitz-im-Leben* у відновлених богословських інституціях України.

Учасники конференції працювали у трьох секціях. У першій – «Сучасні методи та підходи в біблістиці» – було проаналізовано й обговорено зміни, що сталися у сфері біблійних досліджень за останні 50-60 років; окреслено виклики і перспективи розвитку біблістики в Україні зокрема. Особливу увагу було звернуто на міждисциплінарні підходи та герменевтичні методи у східній і західній традиціях. У другій секції – «Юдейський контекст Нового Завіту» – учасники мали нагоду зануритися в історію і традиції Ізраїля, розглянути значення основних символів його релігійної та культурної ідентичності, обговорити соціальний та політичний контекст. Такі обговорення дозволять віднайти адекватні шляхи і ключі для глибшого розуміння діяльності та вчення Ісуса Христа. У третій секції – «Єврейський та грецький тексти Біблії» – продискутовано значення Септуагінти для відтворення оригінального єврейського тексту Старого Завіту. Була нагода обговорити зв'язок між цими двома біблійними текстами та їх богослов'я.

Пропоноване вашій увазі видання є збірником матеріалів цієї міжнародної конференції. До нього ввійшла більшість доповідей учасників. Перед вами п'ятнадцять наукових текстів авторів зі США, Італії, Ізраїлю, Німеччини, Греції, Словаччини, Білорусії та України. Слід зазначити, що ця колекція відображає сучасний стан біблійних досліджень, зокрема в Україні.

Перший розділ – «Єврейський і грецький тексти Біблії» – розпочинається актуальною статтею чільного кумраніста *Емануеля Това* про значення і вплив віднайдених сувоїв з-над Мертвого моря для дослідження тексту Святого Письма. *Рафаїл Турконяк* у статті «Острозька Біблія на тлі модерних наукових видань» описує етапи і труднощі на шляху сучасного дослідження Острозької Біблії (1581); висвітлює історичні та культурні фактори, що вплинули на формування тексту Острозької Біблії. Щобільше, автор доводить вплив Острозької Біблії на творення інших слов'янських перекладів, зокрема й Єлизаветинської Біблії (1751), яку сьогодні вважають канонічним російським текстом. Беручи до уваги нові підходи в дослідженні історичних книг, зокрема соціальне дослідження пам'яті та нові лінгвістичні теорії, *Петер Дубовскі* пропонує проаналізувати історичні книги Старого Завіту крізь призму історіографічних досліджень.

Володимир Лукін розповідає, які геополітичні та соціорелігійні фактори вплинули на перекладачів Септуагінти для перекладу єврейського вислову מְלִכָּה כֹהֲנִים як «царство священиків» у Вх 19:6а. Завершує цей розділ стаття *Галини Теслюк* «Кумранський псалом 151 (11QPsa 28.3-14): до питання текстуальної та канонічної проблематики», в якій авторка аналізує єврейський текст Псалма 151, його літературний жанр і богословську тематику.

Другий розділ – «Юдейський контекст Нового Завіту» – розпочинається статтею *Райнгарда Нойдекера* «Шлюб і розлучення: фарисеї та Ісус у контексті ранньої равинської літератури». Дослідник аналізує текст Євангелія від Матея 5:27-32, зіставляючи його з текстами равинської літератури для глибшого богословського дослідження новозавітної теми перелюбу і розлучення. *Павлос Васіліадіс* у своєму дослідженні робить спробу пояснити причини та наслідки зникнення традиції вимовляння найсвятішого імені Божого (тетраграми) в елліністичному юдаїзмі та первісному християнстві. У статті «Віддати Богові належне поклоніння: Ісус і Єрусалимський храм» *Любов Дубковецька* аналізує ставлення Ісуса Христа до храмового культу в контексті сучасних Йому протихрамових рухів. Завершується розділ статтею *Мітчела Есвайна*, в якій автор розглядає розвиток традиції розповіді про жертвування Ісаака в юдаїзмі і використання цієї традиції в Євангелії від Йоана.

Третій розділ – «Сучасні методи та підходи в біблістиці» – зосереджений на розмаїтті методів і підходів у дослідженні Святого Письма. Відкриває цей розділ стаття *Юрія Щурка* «Вибрані аспекти сучасних досліджень листів апостола Павла», в якій дослідник аналізує сучасні найдискутованіші питання, що стосуються епістолярної спадщини цього апостола. *Ігор Кондратишин* аналізує богословські та філологічні принципи біблійної герменевтики святого Августина. У статті «На шляху типологічного тлумачення» *Василь Новаковець*, порівнюючи алегоричну і буквالیстичну інтерпретацію Святого Письма, пропонує типологічне тлумачення як можливий *via media*, оскільки, на думку автора, шлях типології може стати спільним полем для взаємовідносин між євангельськими вірянами та історичним християнством і їхнього взаємозбагачення. *Михаїл Самков*, розглядаючи у своїй статті основні зміни, що відбулися за останнє десятиліття

в теорії біблійного перекладу, пропонує можливі шляхи взаємодії теорій біблійного перекладу і біблістики у царині вивчення древніх перекладів. Роман *Островський* у праці «Аналіз герменевтичних моделей цілісності Старого і Нового завітів» наголошує на важливості Старого Завіту і його єдності з Новим. Знання Старого Завіту допомагає у читанні та розумінні Нового. Символіка, метафори та події, присутні в старозавітних текстах, допомагають читачу зрозуміти контекст і текстові особливості новозавітних писань. Завершує цей розділ стаття Романа *Біляшевича* «Літературознавчі концепції М. Бахтіна в сучасних біблійних дослідженнях: кон'юнктура та межі доцільності». Автор відзначає, що якщо в 1970-1980-х роках М. Бахтін багато хто вважав парадоксальним ортодоксальним мислителем, то оприлюднені архівні матеріали та дослідження останнього десятиліття змінили такий його образ, оскільки виявилось, що мислитель перебував під впливом доволі різних (іноді навіть антагоністичних) світоглядних систем. І, як наслідок, виникає питання коректності застосування бахтінських теорій для вивчення Біблії.

Завершується збірник поданою в Додатку статтею *Норберта Льофінка* «Розуміння Священного Писання». Нею автор вводить читача у дискусію про спосіб написання Біблії, розрізнення Божого і людського слова.

Автори й упорядники збірника сподіваються, що це видання приверне увагу ширшого кола біблістів та всіх зацікавлених у дослідженні Святого Письма, спонукатиме до подальших дискусій, а також стане джерельною базою для студентів богословських навчальних закладів.

Насамкінець хочемо висловити вдячність команді Філософсько-богословського факультету за синергійну співпрацю при підготованні та скликанні біблійної конференції.

диякон Роман Завійський
декан Філософсько-богословського факультету УКУ

о. д-р Юрій Щурко
завідувач кафедри біблійних наук
Філософсько-богословського факультету УКУ

ПРОГРАМА
міжнародної біблійної конференції
«Біблійні дослідження, Захід і Схід:
підходи, виклики та перспективи»

19-20 вересня 2013 року
Філософсько-богословський факультет (ФБФ)
Український католицький університет, Львів

Четвер, 19 вересня

- 09.00-09.30 Ранішня молитва (каплиця ФБФ)
09.30-10.00 Реєстрація учасників конференції
10.00-10.30 Привітання: вл. Борис Гудзяк, президент УКУ;
о. д-р Роман Завійський, декан філософсько-богословського факультету; к. ф. н. Віктор Жуковський, завідувач кафедри богослов'я; о. д-р Юрій Щурко, координатор біблійних студій фонду Джеймса Темертея

Ранкове засідання: *Єврейський і грецький тексти Біблії*

Модератор: о. д-р Юрій Щурко

- 10.30-11.00 д-р Емануель Тов, Єврейський університет, Єрусалим
Важливість сувоїв Мертвого моря
для вивчення Старого Завіту
- 11.00-11.30 д-р Василь Бабота,
Папський Григоріанський університет, Рим
Важливість грецьких біблійних сувоїв Юдейської пустелі
для вивчення грецької Біблії
- 11.30-12.30 Дискусія
- 12.30-13.00 о. д-р Рафаїл Турконяк, Національний університет
«Острозька академія», Острог
Острозька Біблія на тлі
сучасних наукових видань Септуагінти

13.00-13.30 о. д-р Петер Дубовскі, Папський біблійний інститут, Рим
Історичні книги: канон, тексти та натхнення

13.30-14.00 Дискусія

Післяобіднє засідання:

Юдейський контекст Нового Завіту

Модератор: д-р Василь Бабота

15.00-15.30 о. д-р Райнгард Нойдекер,
Папський біблійний інститут, Рим
*Шлюб і розлучення: Фарисеї та Ісус
у світлі ранньої равиністичної літератури*

15.30-16.00 о. д-р Паоло Гаруті,
Анджелікум, Рим / Еколь Біблік, Єрусалим
Послання до Євреїв і писання Філона Олександрійського

16.00-17.00 Дискусія

17.00-17.30 д-р Любов Дубковецька,
Український католицький університет, Львів
*Віддати Богові належне поклоніння:
Ісус і Єрусалимський храм*

17.30-18.00 д-р Павлос Васіладіс,
Університет Арістотеля, Салоніки
Ісус, Новий Завіт і священна тетраграма

18.00-18.30 Дискусія

П'ятниця, 20 вересня

09.00-09.30 Ранішня молитва (каплиця ФБФ, авд. 106)

Ранкове засідання:

Сучасні методи та підходи в біблістиці

Модератор: д-р Любов Дубковецька

09.30-10.00 д-р габ. Януш Черський, Опольський університет, Ополье
Сучасні дебати з методології новозавітних студій

10.00-10.30 д-р Тарас Хомич,
Лювенський католицький університет, Лювен
*Сучасні виклики в дослідженнях Нового Завіту:
використання писань Апостольських Отців у біблістиці*

10.30-11.30 Дискусія

- 11.30-12.00 о. д-р Юрій Щурко,
Український католицький університет, Львів
*Вибрані аспекти із сучасних досліджень
листів апостола Павла*
- 12.00-12.30 Ліка Тов, Єврейський університет, Єрусалим
*Від Єви до Естери: Жінки Старого Завіту
в образотворчому мистецтві*
- 12.30-13.00 Дискусія

Секційні засідання:

	<p><i>Сучасні методи та підходи в біблістиці</i></p> <p>Модератор: Роман Островський</p>	<p><i>Юдейський контекст Нового Завіту / Єврейський і грецький тексти Біблії</i></p> <p>Модератор: о. Петро Терлецький</p>
14.00-14.30	<p>к. філ. н. Ігор Кондратишин, Дрогобицький університет, Дрогобич</p> <p><i>Теологічні та філологічні принципи біблійної герменевтики святого Августина</i></p>	<p>Володимир Лукін, Християнський гуманітарний економічний університет, Одеса</p> <p><i>«Басілейон гіератеума» (Вх 19:6а): сліди впливу політико-релігійних обставин на перекладацькі нюанси Септуагінти</i></p>
14.30-15.00	<p>Василь Новаковець, Одеська богословська семінарія ЄХБ, Одеса</p> <p><i>Шляхом типологічного тлумачення</i></p>	<p>Галина Теслюк, Український католицький університет, Львів</p> <p><i>Кумранський Псалом 151 (11QPsa 28:3-14): до питання текстуальної і канонічної проблематики</i></p>
15.00-15.30	<p>о. Михаїл Самков, Інститут богослов'я ім. свв. Мефодія і Кирила Білоруського дер- жавного університету, Мінськ</p> <p><i>Основні підходи в теорії перекладу та їх значення для творення і вивчення перекладів Біблії</i></p>	<p>к. і. н. Віталій Черноіваненко, Національний університет «Києво-могилянська академія», Київ</p> <p><i>«Месіанський апокаліпсис» (4Q521) і біблійний контекст</i></p>

Програма міжнародної біблійної конференції

15.30-16.00	Дискусія	Дискусія
	Модератор: о. д-р Юрій Щурко	Модератор: Галина Теслюк
16.30-17.00	Роман Островський, Український католицький університет, Львів <i>Аналіз герменевтичної цілісності Старого і Нового Завітів</i>	Марія Кардіс, Пряшівський університет, Пряшів <i>Контекстуальний аналіз вибраних мотивів у Соломонових Псалмах і Новому Завіті</i>
17.00-18.00	Роман Біляшевич, Київський національний лін- гвістичний університет, Київ <i>Застосування літературо- знавчих концепцій М. Бах- тіна у сучасних біблійних дослідженнях: кон'юнктура і межі доцільності</i>	Мітчел Есвайн, Прінстонська богословська семінарія, Прінстон <i>Чи він збирається убити себе: готовність до самопожертви Ісуса і акеда у четвертому Євангелії</i>
17.30-18.00	о. Петро Іськів, Український католицький університет, Львів <i>Питання введення (окремих процедур) наративного ме- тоду в навчальні програми біблійних предметів у цер- ковних освітніх закладах</i>	о. Петро Терлецький, Український католицький університет, Львів <i>Історичність промови Якова, брата Господнього, у контексті т. зв. Єрусалимського собору 48 р. по Р. Х. (Ді 15:13-21)</i>
18.00-18.30	Дискусія	Дискусія

18.30-19.30 Закриття конференції

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Видання

AB	Anchor Bible
<i>Abel</i>	F. M. Abel, <i>Géographie de Palestine</i>
ABD	Anchor Bible Dictionary
AO	Aula Orientalis
ASR	Annali di Scienze Religiose
AUSS	<i>Andrews University Seminary Studies</i>
AYBC	The Anchor Yale Bible Commentaries
BAGD	<i>Bauer-Danker Greek Lexicon of the New Testament</i>
BAL	R. Borger, <i>Babylonische-assyrische Lesestücke</i> (1979)
BASOR	<i>Bulletin of the American Schools of Oriental Research</i>
BETL	Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium
BIWA	Beiträge zum Inschriftenwerk Assurbanipals
BZAW	Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft
CBQ	<i>Catholic Biblical Quarterly</i>
Dalman <i>Jerus.</i>	G. Dalman, <i>Jerusalem und sein Gelände</i>
DHNT	F. Delitzsch (ed.), <i>Hebrew New Testament</i> (1901)
DJD	Discoveries in the Judaean Desert (of Jordan), vols. I- (Oxford 1955-)
DSD	<i>Dead Sea Discoveries</i>
<i>ErIsr</i>	<i>Eretz Israel</i>
ESV	<i>The Holy Bible: English Standard Version</i>
FAT	Forschungen zum Alten Testament
HNC	<i>Hebrew New Covenant</i> , Bible Society in Israel (2005)
<i>Hsch</i>	Hesychius Lexicogr., <i>Lexicon</i>
<i>HSHJ</i>	<i>Handbook for the Study of the Historical Jesus</i>
HTR	Harvard Theological Review

Список скорочень

HUCA	<i>Hebrew Union College Annual</i>
JBL	<i>Journal of Biblical Literature</i>
JETS	<i>Journal of the Evangelical Theological Society</i>
JJS	<i>Journal of Jewish Studies</i>
JNSL	<i>Journal of Northwest Semitic Languages</i>
JQS	<i>Journal of Qur'anic Studies</i>
JSJ	<i>Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic and Roman Period</i>
JSNT	<i>Journal for the Study of the New Testament</i>
JSOT	<i>Journal for the Study of the Old Testament</i>
JSOTSup	<i>Journal for the Study of the Old Testament Supplement</i>
KJV	<i>The Holy Bible: King James Version</i>
LSJ	<i>Liddel-Scott-Jones Greek-English Lexicon</i>
²⁸ NA	Nestle-Aland, <i>Novum Testamentum Graece</i> , 28 th rev. ed.
NETS	<i>A New English Translation of the Septuagint and the Other Greek Translations Traditionally Included Under that Title</i>
NTSup	<i>Novum Testamentum, Supplements</i>
OIP	<i>Oriental Institute Publications</i>
PG	J.-P. Migne (ed.), <i>Patrologia Graeca</i> , Paris 1857-1887
Phoenix	<i>Phoenix: Bulletin van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap Ex Oriente Lux</i> , Leiden
PL	J.-P. Migne (ed.), <i>Patrologia Latina</i> , Paris 1844-1864
RB	<i>Revue Biblique</i>
Reicke-R. Hw.	B. Reicke, L. Rost, <i>Biblich-Historisches Handwörterbuch</i>
RevQ	<i>Revue de Qumran</i>
RINAP	<i>The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period</i>
RSV	<i>Revised Standard Version</i>
SBLDS	<i>SBL Dissertation Series</i>
S-GHNT	<i>Hebrew New Testament</i> , Salkinson-Ginsburg edition of 1886, rev. 1999
SIG	W. Dittenberger (ed.), <i>Sylloge Inscriptionum Graecarum</i> (³ 1915-24/ ² 1898-1901)
Simons Geog.	J. Simons, <i>Geographical and Topographical texts of the Old Testament</i>
TDNT	<i>Theological Dictionary of the New Testament</i>
VT	<i>Vetus Testamentum</i>
VTSup	<i>Vetus Testamentum, Supplements</i>
WBC	<i>Word Biblical Commentary</i>
Weymouth NT	R. F. Weymouth (ed.), <i>The New Testament in Modern Speech</i>
WUNT	<i>Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament</i>
ZAW	<i>Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft</i>

Деякі юдейські книги і трактати

Бер.	Берахот
Гіт.	Гіттін
Кет.	Кетубот
МБ	Мішна Брура (р. Ісраель Мейр Каган Радун)
Міш.	Мішна
Пес.	Песахім
Санх.	Санхедрин
Сіфре Втор.	Сіфре на Второзаконня
Тос.	Тосефта
Шаб.	Шабат
Яд.	Ядаїм
T ^B	Вавилонський Талмуд
T ^J	Єрушалмі, Палестинський Талмуд
Tg ^J	Таргум Йонатана
Tg ^O	Таргум Онкелоса
Tg ^{Ps-J}	Таргум Псевдо-Йонатана

Рукописи з-над Мертвого моря

Кумран

Печера 1

1QapGen ¹	1Q Genesis Apocryphon (1Q 20)
1QpHab	1Q Habakkuk Peshar (Коментар на Книгу Авакума)
1QS	1Q Rule of the Community (<i>Статут спільноти</i>) (1Q 28)

Печера 4

4QCant	4Q Canticles (4Q 106-107)
4QDeut	4Q Deuteronomy (4Q 28-44)
4QExod-Lev	4Q Exodus-Leviticus (4Q 17)
4QGen-Exod	4Q Genesis-Exodus (4Q 1)
4QJer	4Q Jeremiah (4Q 70-72)
4QLev-Num	4Q Leviticus-Numbers (4Q 23)
4QpaleoGen-Exod	4Q Genesis-Exodus, paleohebrew (4Q 11)
4QRP	4Q Reworked Pentateuch (Парафраз П'ятикнижжя) (4QPP, 4QPentPara, 4Q 158, 4Q 364-367)
4Qsam	4Q Samuel (4Q 51-53)
4QXII	4Q Minor Prophets (4Q 76-82)

¹ Верхнім індексом після сигли рукопису зазначено його фрагмент.

Список скорочень

4QpapLXXLev 4Q pap LXX Leviticus (Левіт LXX, папірус) (4Q 120, Rahlfs 802)
4QEn 4Q Enoch (*Еноха*) (1Q 201-212)
4QFlor 4Q Florilegium (Есхатологічний коментар) (4Q 174)
CD (4QD) 4Q Damascus Document (*Дамаський документ*) (4Q 266-272)

Печера 5

5QRule 5Q Rule (*Статут спільноти*) (5Q 13)

Печера 11

11QPsa 11Q Psalms (11Q 5-9)
11QPsAra 11Q Aprocryphal Psalms (11Q 11)
11QtgJob 11Q Targum Job (*Таргум Йова*) (11Q 10)
11QT 11Q Temple Scroll (*Храмовий сувій*) (11Q 19-21)

Ваді-Мураббаат

Mur1 Бт, Вх, Чс

Нахал-Хевр, печера 8

8HevXII Minor Prophets (гр. текст «Малих Пророків») (8Hev1, Rahlfs 943)

Єгипетські папіруси

Оксиринхські

P.Oxy.LXV.4443 Пап. № LXV 4443 (Ес 6-7)
P.Oxy.L.3522 Пап. № L 3522 (Йов 42:11-12) (Rahlfs 857)
P.Oxy.VII.1007 Пап. № VII 1007 (Бт 2-3) (Rahlfs 907)

Інші

P.Fouad №266 Папірус Фуада №266 (фрагмент Вт) (Rahlfs 847, 848, 942)

КИЇВСЬКЕ ХРИСТІЯНСТВО

Започаткована у 2013 р. видавнича серія «Київське християнство» представляє наукові результати навчально-дослідної програми Гуманітарного і Філософсько-богословського факультетів Українського католицького університету «Київське християнство та унійна традиція». Підтримана Синодом Єпископів УГКЦ академічна ініціатива має зміцнити пророчий голос Київської Церкви і сприяти єдності українських Церков Володимирового Хрещення. Від 2015 р. почав діяти публічний сегмент програми – проєкт «Соборна Україна та Київська традиція», який уможливорює суспільну артикуляцію ідеї Київської Церкви та наголошує на тисячолітньому зв'язку між українською культурою і християнством. Академічним завданням програми є критичне дослідження богословських, канонічних і соціокультурних джерел передання Київської митрополії у ширшому порівняльному контексті універсальних християнських традицій Візантії, латинського Заходу та східних православних спільнот, а також рецепції в слов'янських землях унійної ідеї. Головну увагу програма зосереджує на міждисциплінарному вивченні сформованої на цивілізаційному пограниччі християнського Сходу і Заходу *київської традиції*. В її основу лягли слов'янсько-візантійський обряд (зокрема східна Літургія), оригінальна богословська думка й помісне церковне право, єдина канонічна територія, особлива духовність, спільні соціокультурні й релігійні практики, кодифікована церковнослов'янська мова та усталена пам'ять про минуле. Сукупно вони творили елементи тягlosti тогочасної культури, а в модерну добу уможливили формування національних ідентичностей та появу нових еkleзіальних спільнот у Східній і Центрально-Східній Європі.

KYIVAN CHRISTIANITY

The serial publication, *Kyivan Christianity*, launched in 2013, disseminates scholarly findings, produced by the Research Program at the Humanities Faculty and the Faculty of Philosophy and Theology under the auspices of the Ukrainian Catholic University. The Program is entitled *Kyivan Christianity and the Uniate Tradition*. It is supported by the UGCC Synod of Bishops, and seeks to strengthen the prophetic voice of the Kyivan Church as it promotes unity among the Ukrainian Churches, which emerged from Volodymyr's baptism of Kyivan Rus'. One of the public aspects of the program is the project *United Ukraine and the Kyivan Tradition*, initiated in 2015 and still running well. This project has provided a good venue for publicly articulating ecclesial identity of the Kyivan Church and for voicing the idea that the Kyivan Church girded the millennium-long relationship between Ukrainian culture and Christianity. The academic goal of the program is to critically study the theological, canonical, social, and cultural sources of the Kyivan Metropolitanate. This study offers a comparative analysis of the sources within the broader context of various Christian Byzantine traditions, including those of the Latin West and Eastern Orthodox communities. In addition, the sources of the traditions that were part of the Uniate ecclesial idea (doctrine) prevalent across Slavic lands are also studied. Special attention is paid to the interdisciplinary study of the Kyivan tradition as it developed on the borderlands between the East and West. At its core the Kyivan tradition constitutes essentially the Slavonic Byzantine rite, namely, the Eastern Liturgy, which eventually formulates its inherent theological thought, local canon law, unified canonical territory, native spirituality, shared social, cultural and religious practices, its codified Church Slavonic language, and its well-established historic past. Together, these were the fundamental elements of the cultural heritage of the period, while in more modern times these elements paved the way for the formation of national identities and the emergence of new ecclesial communities across Eastern and Central-Eastern Europe.